

UDK: 323.1(497.15=942)

Pregledni rad

Primljeno: 27. 12. 1995.

Jelena Zlatković Winter
Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
E-mail: jwinter@public.srce.hr

ŽIDOVI U HRVATSKOJ: MIGRACIJE, ETNO-SOCIJALNA OBILJEŽJA, STATUS I ODNOS S OKOLINOM

SAŽETAK

Sa svrhom analize etno-socijalnih obilježja Židova u Hrvatskoj daje se pregled migracija Židova na sadašnji teritorij Hrvatske kako bi se objasnio specifičan status židovske zajednice kao manjine u Republici Hrvatskoj. Nakon što je židovska zajednica stekla poziciju unutar koje može aktivno sudjelovati u javnom životu Republike Hrvatske, analizirani su aspekti suradnje između vlasti i židovske zajednice, te konflikti i pojave protužidovskog raspoloženja. Jedan od postignutih zaključaka jest da još nepotpuno definirana manjinska politika proizvodi model korekcije državnih akcija kao rezultata prosvjeda židovske zajednice i istovremenog iskazivanja volje za suradnjom. Odnosi židovske zajednice i države definiraju se i "u hodu".

KLJUČNE RJEČI: Židovi, migracija, dijaspora, etničnost, manjina, Hrvatska

KEY WORDS: Jews, migration, Diaspora, ethnicity, minority, Croatia

Uvod

Prije drugoga svjetskog rata na području današnje Hrvatske živjelo je 25.000 Židova. Danas, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Hrvatskoj ima 600 Židova. Istovremeno, u Koordinaciju židovskih općina Hrvatske učlanjeno je 2.000 osoba.

Kako bismo odgovorili na pitanje kojim ćemo se baviti u ovom radu - tko je Židov u Hrvatskoj (etno-socijalna obilježja Židova), kako je reguliran legalni status Židova kao pripadnika manjine, te kakav je odnos židovske zajednice s okolinom, podsjetit ćemo se, putem kratkog povijesno-sociološkog pregleda, na dolazak Židova u Hrvatsku, njihov položaj i strukturu zajednice do osamostaljenja Hrvatske.

I. Povijesni pregled migracija i struktura židovskih zajednica na području današnje Hrvatske

Dijaspora Židova pripada najsloženijim i, vremenski gledano, najtrajnijim pojavama u cjelokupnoj povijesti. Tijekom dvije tisuće godina migracija, Židovi su postepeno gubili ili mijenjali svoja prijašnja obilježja. Njihova promjenjiva situacija prouzročila je mnogobrojne prinudne ili dobrovoljne migracije zbog kojih se židovska dijaspora dalje širila.

U povijesti Židova u Hrvatskoj ponavlja se proces poznat iz drugih krajeva svijeta: iz ekonomskih razloga ili zbog vjerskih progona, Židovi traže novu postojbinu - najprije u strani svijet prodiru pojedinci, a nakon nekoliko godina ili desetljeća u novoj se sredini ustaljuje veći broj Židova, osnivaju se općine.

Židovska zajednica na području današnje Hrvatske ima dokazan kontinuitet opstanka od gotovo dvije tisuće godina. Prvi ostaci židovskih nadgrobnih spomenika iz rimskog doba nađeni su u Solinu, gdje je četiri stoljeća postojala židovska općina. Nakon što su Avari razorili Solin, Židovi sele u Split. U srednjem vijeku, splitski i dubrovački Židovi važni su posrednici između Italije i Dalmacije s jedne, i Bosne, Srbije i Turske s druge strane. Židove nalazimo i u Istri, Hrvatskoj i Slavoniji (Eventov, 1971; Vajs, 1954; Zlatković Winter, 1987).

U 16. stoljeću, kada su Hrvatskom zavladaali Habsburgovci, Židovi moraju napustiti zemlju. Od 1526. godine i slijedeća dva stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji više nije bilo Židova. U to vrijeme Židova je bilo još samo u Dalmaciji, u

koju su u 16. stoljeću došli Sefardi protjerani iz Španjolske.

Konačno naseljavanje Židova na području Hrvatske počinje tek 80-tih godina 18. stoljeća, kada Josip II. ediktom o vjerskoj toleranciji (1781) Židovima omogućuje useljavanje i poslovanje. Židovi dolaze uglavnom iz Mađarske, Češke, Moravske i Gradišća. Do tada im je bilo uskraćeno stalno naseljenje i pravo posjedovanja nekretnina. Od tog vremena počinje i njihovo postepeno angažiranje u trgovini i proizvodnji Hrvatske i Slavonije. Taj udio postaje sve veći u 19. i prvim desetljećima 20. stoljeća (zaključno do 1941. godine) (Despot, 1979: 49). Naseljavanje Židova, dodjeljivanje dozvole boravka, trgovanja, a od 1840. i obrta, izazivalo je žestoke otpore konkurentskih domaćih trgovaca i zanatlija. Kao i u ostalim krajevima Carevine, bilo je 1848. izgreda protiv Židova i pokušaja da se u interesu kršćana protjeraju židovski trgovci i zanatlije (Gross, 1985: 346). Tako su bogatiji Židovi živjeli pedesetih godina 19. stoljeća između dvije krajnosti: privrednog uspona koji im je omogućavao uključivanje u tokove modernizacije i građanske neravnopravnosti (Gross, 1985:361).¹ Situacija u kojoj dominiraju etape diskriminacije postepeno se počela mijenjati jačanjem građanskog utjecaja. Potpuna ravnopravnost Židova ozakonjena je tek 1873. godine. Od tada datira i sve jači prodor židovskog kapitala u trgovinu i veleindustriju, koja se u to doba rađa u Slavoniji i Hrvatskoj i koja će potkraj 19. i u 20. stoljeću odigrati značajnu ulogu (Despot, 1970: 27, 197). Posebno za vrijeme banovanja Khuena-Héderváryja, kad su se počele stvarati "dinastije" bogatih trgovaca i poduzetnika u Hrvata i Srba, Židovi donose iz Ugarske imetak i investiraju ga u Hrvatskoj i Slavoniji. Povoljni uvjeti za privredni uspon Židova temelje se na njihovim vezama s vanjskim tvrtkama (Gross, 1985: 364).

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće na teritoriju Hrvatske, Slavonije i Dalmacije živi oko 20.000 Židova, uglavnom Aškenaza, dok Sefarda ima u Dalmaciji i Zemunu (Spomenica, 1969: 264).

---

¹ Šezdesetih godina 19. stoljeća živjelo je u čitavoj Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Vojnoj Krajini ukupno 5.556 Izraelićana. Većinom su stanovali u većim gradskim središtima. Znatan je broj bio nastanjen u Zagrebu, Varaždinu i Osijeku. Sačinjavali su svega 0,3% sveukupnog pučanstva, koje je na navedenom teritoriju tada brojilo 2.036.897 stanovnika.

Stvaranjem jugoslavenske države 1918. godine našli su se u okviru iste države Židovi iz Srbije i iz južnoslavenskih zemalja koje su bile u sastavu Austro-Ugarske. Oko dvije trećine Židova u predratnoj Jugoslaviji bili su Aškenazi (porijeklom iz istočnoeuropskih i srednjoeuropskih zemalja) koji su većinom živjeli u Hrvatskoj i Vojvodini, a jedna trećina Sefardi (porijeklom iz Španjolske, Portugala, Italije, Turske) od kojih je većina živjela u Bosni, Makedoniji i u Beogradu.

Uoči II. svjetskog rata u Jugoslaviji je bilo oko 70.000 Židova. Na području NDH (današnja Bosna i Hercegovina i Hrvatska, bez Istre i dijelova Hrvatskog primorja i Dalmacije) živjelo je na početku 1941. oko 41.000 Židova. Najveća tragedija u povijesti židovstva počela je sa II. svjetskim ratom. Oko 80 % hrvatskih Židova nije preživjelo holokaust.

Odmah nakon II. svjetskog rata obnovljen je Savez jevrejskih općina i osnovano 35 židovskih općina (prije rata ih je bilo 117). Po nastanku države Izrael iseljavaju se i Židovi s područja Jugoslavije. Između 1948. i 1952. iz SFRJ se iselilo oko 8.000 ljudi.

Savez jevrejskih općina prestao je s djelovanjem raspadom Jugoslavije, a 25. I. 1992. židovske općine Hrvatske osnivaju Koordinaciju židovskih općina Hrvatske u koju ulazi njih devet: Zagreb, Osijek, Split, Rijeka, Dubrovnik, Daruvar, Slavonski Brod, Čakovec, Virovitica i Križevci.

1991. godine u popisu stanovništva registrirano je u Hrvatskoj 600 Židova. Danas zagrebačka židovska općina broji oko 1400 članova, u Hrvatskoj 2000. Tri četvrtine članova svih židovskih općina u Hrvatskoj nije u popisu iskazalo da su židovske vjere ili nacionalnosti.

II. Etno-socijalna obilježja židovske zajednice

Katastrofa pod nacizmom, a zatim nove prilike u SFRJ bitno su izmijenili brojni sastav, socijalnu strukturu i ideološku sliku židovske populacije. Gotovo

70% preživjelih Židova nastanilo se u nekoliko većih gradova. Od ranijih trgovaca, privatnih činovnika i pripadnika slobodnih profesija regrutiraju se državni službenici i intelektualci u raznim društvenim službama.

Identitet preostale židovske zajednice sadrži ove karakteristike: urbanost, mali broj članova po obitelji, sekularizacija, te visok broj stručnjaka unutar židovske zajednice u kojoj prevladavaju žene.²

U "II. Jugoslaviji" je došlo do promjene vrijednosnih obrazaca. Židovska općina smatra Židovom svakoga tko želi da ga se takvim smatra. Jedan roditelj židovskog porijekla dovoljan je kriterij da bi se osoba smatrala članom zajednice. Ne-židovski rođaci također mogu postati članovima. Razlog tome je vrlo visok postotak miješanih brakova u bivšoj Jugoslaviji. Konverzija nije provedena već i zato što nitko nije bio kvalificiran za njeno provođenje. Godine 1968. umro je i posljednji rabin na području bivše Jugoslavije. Zbog toga nije bilo ni židovskih vjenčanja niti religijskih obreda. Vrtiće organizirane unutar židovskih općina pohađala su i ne-židovska djeca, ne-Židovi su aktivno sudjelovali u radu klubova unutar židovskih općina i sl.

Postojanje države Izrael postaje važnom odrednicom židovskog identiteta. Izrael je proizveo novo žarište identifikacije za Židove udaljene od tradicije i institucija, bilo religioznih bilo sekularnih. Osim toga, postojala je razlika u identifikaciji između Židova na Zapadu i Židova na Istoku. Židovi na Zapadu su naglašavali svoju židovsku religiju, dok su istočni Židovi naglašavali nacionalni i kulturni element judaizma.³ Razlika u evoluciji zapadnih i istočnih Židova direktno je povezana sa razlikama u njihovoj političkoj i društvenoj situaciji.

Nacionalni i etnički identitet Židova se u bivšoj Jugoslaviji podržavao putem kulturnih programa unutar židovskih općina. Židovski život nije se odvijao ni kod kuće niti u sinagoga. U većim centrima održavala su se

---

² Tijekom II. svjetskog rata nastradalo je najviše radnika, sitnih trgovaca, domaćica i omladine, a medicinski radnici su imali najveći postotak preživjelih - preko 50% (Perera, 1971: 145).

³ Prema popisu iz 1991, u odnosu na 1953. godinu broj Židova prema vjeroispovijesti smanjio se za polovicu, a povećao se broj Židova po nacionalnosti.

predavanja, prikazivani su filmovi. Sastajala se ženska sekcija i omladinski klub, koji je također provodio kulturne programe, razgovore i organizirao debate o suvremenim problemima u židovskom svijetu. Općine su imale svoje biblioteke i čitaonice koje su sadržavale knjige i novine od općeg židovskog interesa na hrvatskom i stranim jezicima.⁴ Za razliku od perioda prije II. svjetskog rata, nije bilo posebnih općina niti razlike između Sefarda i Aškenaza. Religijske institucije su postojale, ali je njihova uloga bila sekundarna, iako su se židovske općine tretirale kao vjerske zajednice od 1945. do demokratskih promjena.

U većim centrima postojale su sinagoge, iako od rata nije u njima djelovao rabin, tako da je zajednica bila gotovo potpuno sekularna u orijentaciji.

Albert Vajs kategorizirao je Židove u bivšoj Jugoslaviji u pet tipova: a) oni koji se smatraju Židovima po nacionalnosti, ali nisu pripadnici religijske zajednice, b) oni koji se smatraju Židovima po nacionalnosti i po vjerskoj pripadnosti, c) oni koji se smatraju židovima po religiji, a Srbima ili Hrvatima po nacionalnosti; d) osobe židovskog porijekla koji se smatraju pripadnicima drugih nacionalnosti, ne pripadaju niti jednoj religijskoj zajednici, ali pokazuju određen interes za židovski život i participiraju u nekim aktivnostima i e) Židovi po porijeklu koji se ne smatraju Židovima ni po religijskom uvjerenju niti po nacionalnosti. Vajs napominje da podjela nije čvrsta i da pojedinci često prelaze iz jedne u drugu kategoriju. Za židovsku zajednicu prva dva tipa prezentiraju većinu u organiziranoj židovskoj zajednici, treći tip također ima važnu ulogu te kao i tipovi a) i b) predstavlja članove, dok su pripadnici tipa d) simpatizeri, a e) osobe koje nisu uključene u rad (Vajs, 1954: 43).

Ipak, identitet je nestalan. Definicija "biti Židovom" mijenja se od perioda do perioda. Unutrašnje komponente židovskog identiteta pod utjecajem su okolne kulture.

---

⁴ U Židovskoj općini u Zagrebu nalazi se i privatna kolekcija Judaikae iz međuratnog perioda koja je pripadala Židovskom advokatu dr. Lavoslavu Schicku. Izdavani su časopisi (danas - "Bilten"). Savez je sponzorirao izdavanja knjiga o židovskoj povijesti. Ljetni kampovi organizirali su se od 1950. godine, organizirala su se sportska natjecanja, a osnovan je i starački dom u Zagrebu.

Za razliku od ostalih židovskih zajednica na području istočnoeuropskih zemalja, u bivšoj je Jugoslaviji židovskoj zajednici priznat status poluautonomne narodnosti, bez obzira na nepostojanje indigene teritorijalne baze. Unatoč tomu, židovska zajednica je uglavnom egzistirala zahvaljujući vanjskoj pomoći kao što su World Jewish Congress, The Joint Distribution Committee, Memorial Foundation for Jewish Culture. Pomoć se iskazivala kroz fondove.

III. Židovska zajednica u Hrvatskoj u novim državno-pravnim uvjetima: status i odnosi s okolinom

Nacionalna i etnička pitanja demokratskim su promjenama u Hrvatskoj tek počela dobivati puno pravo građanstva. U prosincu 1991. godine usvojen je Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj. Iako je Ustavni zakon zadovoljio kriterije međunarodne zajednice, u svojoj provedbi neka su pitanja ostala nedorečena. To se u prvom redu odnosi na određenje zajednica: one se definiraju etničkim i nacionalnim zajednicama ili manjinama radi obuhvata i primjene garantiranih prava. Dvojbe izaziva i korištenje prava koja se vezuju uz postotak učešća u ukupnom stanovništvu ili relativnu većinu na nivou općine, pogotovo ako se zna da u Hrvatskoj isprepletено žive brojne etničke i nacionalne zajednice/manjine koje karakterizira malobrojnost pripadnika u odnosu na ukupno stanovništvo, široka disperziranost i niska koncentracija (Domini, 1992). Po Ustavnom zakonu, pripadnici manjine kojih ima manje od 8% u odnosu na ukupno stanovništvo na nivou općine, imaju pravo izabrati pet zastupnika u Zastupnički dom - oni su predstavnici svih etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina koje su ih izabrale i dužni su štititi njihove interese. Zastupnici su birani preko nacionalnih lista, a u Zastupnički dom ušli su predstavnici Talijana, Mađara, Čeha, Slovaka i Židova. Predstavnik Židova nije bio na nacionalnoj listi, nego je sa stranačke liste - liste liberala - izabran kao peti zastupnik manjina.

Židovsku zajednicu u Hrvatskoj Ured za međunacionalne odnose tretira

kao manjinu, ali se nije sama registrirala kao takva. Po starom zakonu ona je još uvijek vjerska zajednica. Novi Ustav Republike Hrvatske drukčije regulira prava vjerskih zajednica, čime se konačno potpuno legaliziraju sve aktivnosti poput obrazovanja, socijalnog i karitativnog rada, imovinskih i poreznih pitanja i drugo, a koje su do sada bile tolerirane, ali, strogo pravno gledano, protuzakonite. Tako je nakon pedeset godina omogućeno Židovima da ne rade na dane najvećih židovskih blagdana i da takva odsutnost bude plaćena.

Židovskoj zajednici je putem registracije vjerske zajednice i prepoznavanja zajednice kao manjine pružena mogućnost da utječe na pitanja javnog i političkog života. Posljedica "politike otvaranja" s izborima u novoj hrvatskoj državi jest da židovska općina može aktivno sudjelovati u javnom životu Republike Hrvatske: ima i protokolarne i stvarne uvjete utjecanja na oblikovanje svojeg položaja i uvjeta djelovanja.

1. Okolina i grupa: odnosi židovske zajednice sa širom zajednicom

Kada govorimo o stupnju snošljivosti okoline, osim odnosa definiranog formalno-pravnom razinom između države i židovske zajednice, reakciju okoline pratit ćemo i kroz interakciju Židova i vanjske zajednice (bilo da se radi o javnosti ili reagiranju službenih vlasti), kroz oblike suradnje vlasti sa židovskom zajednicom u Hrvatskoj, te kroz postupke okoline koji se tiču židovske zajednice, prosvjede židovske zajednice na pojave antisemitizma i odgovor vlasti na te prosvjede.

a) Oblici suradnje vlasti i židovske zajednice (aktivnosti židovske zajednice, izbjegličko pitanje)

Rat protiv Hrvatske i političke prilike u Hrvatskoj dovodile su židovsku zajednicu često u središte zanimanja vlasti Republike Hrvatske i sredstava javnog pripočavanja. Od početka rata židovska zajednica u Hrvatskoj angažirala

se na promidžbi hrvatskih interesa reagiranjem na napise u tisku, prvotno još u zajedničkoj državi, bivšoj Jugoslaviji, zatim u inozemstvu, te je poduzimala akcije kojima je pomagala Hrvatskoj novčano i organizacijski.

Jedna od prvih akcija Židovske općine bila je vezana uz pomoć Dubrovniku koji se 1991. našao u blokadi snaga JNA. Židovska općina u Zagrebu pokrenula je akciju pružanja pomoći Dubrovniku, te je prva, organizirajući konvoj "Libertas 2" 6. XII. 1991, nakon najžešćeg bombardiranja, probila blokadu. Tijekom 1992. godine Židovska općina u Zagrebu upućivala je novčanu pomoć za izbjegle, prognane i stradale u Republici Hrvatskoj. Podjednaka svota novca stavljana je na raspolaganje Uredu Vlade RH za prognanike i izbjeglice, Caritasu Biskupske konferencije i Merhametu Islamske vjerske zajednice.

Jedna od najvećih akcija židovske zajednice, bio je prihvata i zbrinjavanje izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, većinom članova židovskih općina. Nakon što je židovska zajednica prebrodila ratnu krizu, došla je u mogućnost pružiti pomoć i zaštitu Židovima iz Bosne i Hercegovine. U travnju je organiziran zračni most iz Zagreba, zahvaljujući zaslužnim pojedincima, članovima zagrebačke židovske općine, ali je zbog političkih razloga i konačne odluke JNA završio u Beogradu. Od 460 tada izbjeglih, oko 130 je došlo u Hrvatsku i Sloveniju, a više od 300 ih je otišlo iz Beograda u Izrael. U posljednjem tjednu listopada 1992, u organizaciji JOINT-a, Židovskih općina Zagreb, Sarajevo i Split, u Sarajevo je stigao konvoj s 350 tona hrane namijenjen svim građanima toga grada bez obzira na vjeroispovjest i naciju. U listopadu 1992. godine započela je s radom grupa ljudi koja je osnovala "Ured za izbjeglice" ili "Sarajevski ured". Ured je imao dva zadatka: komunikaciju sa Sarajevom i brigu o ljudima koji su taj grad napustili. Dva su glavna sjedišta bila u Hrvatskoj. Sjedište u Splitu posjedovalo je dva odvojena ureda: jedan koji organizira nabavku, te otpremu robe i pošte u Sarajevo i drugi koji brine o izbjeglicama smještenim na području Splita i Makarske.⁵ U zagrebačkom

⁵ Iz Splita je najveći broj izbjeglica prebačen u Pirovac (između Zadra i Šibenika), u židovsko odmaralište. Priprema odmarališta za prihvata izbjeglica u srpnju 1992. te njegovo djelovanje, sve do zatvaranja zbog hladnoće u listopadu 1992, tijesno su vezani uz angažiranje Židovske općine Split, pri čemu je u tom razdoblju kroz odmaralište prošlo oko 350 izbjeglica. Nakon zatvaranja odmarališta, dio izbjeglica smješten je u Dom umirovljenika na Zenti, a iz-

uredu radio-stanica je povezivala Sarajevo sa svijetom - putem nje su se dogovarali konvoji hrane, slale su se poruke iz Sarajeva u sve krajeve svijeta, i obrnuto. Najveći teret oko zbrinjavanja izbjeglica podnosile su zagrebačka i splitska općina. Split je, npr., preuzeo brigu o izbjeglicama kojih ima gotovo koliko i registriranih članova te općine. To je učinjeno uz pomoć židovskih humanitarnih organizacija iz inozemstva, uz humanitarnu i novčanu pomoć članova Židovska općine i podršku hrvatskih vlasti i Caritasa. Iz Sarajeva su organizirana četiri konvoja kojima je izvučeno osam autobusa i veći broj osobnih automobila punih izbjeglica - ukupan broj ljudi koji je napustio Sarajevo bio je 500, od toga oko jedna trećina Židova. Nakon posljednje evakuacije, samo u Sarajevu je ostalo oko 750 Židova koji ne žele napustiti grad.⁶ Izbjeglice pripadaju svim dobnim skupinama. Putne troškove je svakom članu sarajevske zajednice nadoknadio JOINT, a financirao je i konvoje. Osim JOINT-a, veliku je pomoć pružio Caritas zagrebačke nadbiskupije, župni uredi na putu, samostan u Imotskome, te snage HVO koje su fizički štatile konvoj od mogućih incidentnih situacija.

Od početka rata u Bosni i Hercegovini u Hrvatsku je ušlo oko 1.100 izbjeglica, članova židovske zajednice, uglavnom iz Sarajeva, Zenice, Mostara, Tuzle i Jablanice. Oko 800 osoba raseljeno je u petnaestak zemalja svijeta; najveći broj njih preselio je u Izrael (što je financirala izraelska vlada), zatim u Kanadu, Veliku Britaniju, Španjolsku, te manji dio u Njemačku, Francusku, Švicarsku i Nizozemsku. Oni danas iz svojih novih prebivališta šalju ondje prikupljenu pomoć.⁷

---

bjeglice iz novoga konvoja smještene su u hotel "Biokovo" u Makarskoj.

⁶ Osim 750 članova židovske općine u Sarajevu, u Bosni i Hercegovini se još nalazi: u Zenici 30 članova, Tuzli 40, pod srpskom okupacijom u Doboju je 10 ljudi, u Banja Luci 82, te u Mostaru oko 30 (podaci iz 1995. godine). Sarajevska Židovska općina, sada u Zagrebu, otvorila je u Sarajevu tri apoteke i pokriva 40% svih medicinskih potreba grada. Opskrbljuje bolnice i građane. Podijelila je oko 30.000 paketa hrane, organizirala kuhinju u općini u kojoj se hrani 320 ljudi, od kojih su samo njih pedesetak Židovi, organizirala je otvorenu radio-stanicu za sve koji žele poslati poruku, prenosi poštu. Svakih desetak dana više od 3.000 pisama uđe u Sarajevo i izađe u svijet. Sve akcije organizirane za pomoć Bosni i Hercegovini i Sarajevu išle su iz Hrvatske, te su imale pomoć i podršku hrvatskih vlasti i građana.

⁷ Oko 240 ljudi, većinom starije dobi, još se nalazi u Hrvatskoj, od kojih su neki smješteni u staračkom domu "Lavoslav Švarc" (25 izbjeglica iz Osijeka i Belišća, Sarajeva i Mostara), neki u Zenti (10), u Makarskoj u hotelu "Biokovo" (44), a ostali su u privatnom smještaju. Izbjeglice koje se nalaze u Hrvatskoj imaju dozvolu trajnog nastanjenja, čime je regulirano zdravstveno i mirovinsko osiguranje, te radne dozvole. Učenici su time uključeni u redovni obrazovni sustav.

b) Konflikti i mogući antisemitizam

Iako se o "židovskom pitanju" u Hrvatskoj ne može govoriti ni zbog demografskog aspekta (mala zajednica), niti zakonskog (u Hrvatskoj ne postoji ni formalna niti stvarna diskriminacija prema Židovima), bilo je pojava širenja protužidovskog raspoloženja.

Do antisemitskih pojava u Hrvatskoj na koje je reagirala Židovska općina dolazilo je putem otvorene javne propagande nekih političkih stranaka,⁸ natpisa u tisku, putem određenih državnih akcija ili reakcija državnih službenika (nakon kojih je uglavnom slijedila korekcija tih akcija) te kroz sporadične antisemitske pojave koje su dijelom i rezultat burnih društvenih promjena u suvremenoj Hrvatskoj.

Od značajnijih prosvjeda, kojima se uglavnom udovoljavalo, potrebno je spomenuti reakcije Židovske općine na napise u tisku (primjerice na napise "Hrvatskog vjesnika" zbog raspirivanja nacionalne nesnošljivosti i mržnje) te prosvjed Židovske općine Skupštini grada Zagreba protiv nazivanja škole i ulice po Mili Budaku.⁹ Židovska općina neprestano je reagirala na pokušaje javne rehabilitacije NDH. Upućeni su oštri prosvjedi predsjedniku Republike povodom inicijative za promjenu simbolike spomen-područja Jasenovca, Ustavnom sudu Republike Hrvatske i Vladi povodom zajedničkog priopćenja triju ministarstava o dokumentima koji predstavljaju dokaz o hrvatskom državljanstvu, te prosvjed Ministarstvu rada, socijalne skrbi i obitelji povodom propisa o rokovima u kojima je potrebno podnijeti na uvid domovnice radi ostvarivanja mirovinskih i invalidskih prava boraca i žrtava rata. Svi navedeni prosvjedi bili su uspješno riješeni.¹⁰

⁸ Otvoren antisemitizam pojavljuje se kao politička orijentacija unutar manje značajne političke stranke - Nove hrvatske desnice, predvođene Mladenom Schwarzom. Na nedavni istup (sredinom 1995. godine) Nove hrvatske desnice i dijeljenje letaka na kojima je pisalo "Židovi van", reagiralo je Vojno tužilaštvo podnijevši krivičnu tužbu protiv širenja rasne, nacionalne i vjerske mržnje.

⁹ Mile Budak (1889-1945) bio je hrvatski pisac, te s obzirom na izvjestan talent činilo se da bi mu se moglo odati javno priznanje. Međutim, on je istovremeno bio i ministar u Pavelićevoj NDH, te predlagatelj i provoditelj zakonskih odredaba rasističkog sadržaja, te je 1945. godine osuđen kao ratni zločinac, što ne smije biti zanemareno. Nakon prosvjeda Židovske općine, ime škole je promijenjeno.

¹⁰ Izvršni odbor Židovske općine javno je istupio protiv dijela knjige dr Franje Tuđmana "Bespuća povijesne zbiljnosti". 1990. godine Tuđman je prilikom susreta s predstavnicima B'nei B'ritha u Washingtonu iznio stav Hrvatske prema antisemitizmu, NDH i Židovima koji je odudarao od stavova iznijetih u knjizi. Vlasti su redovito bile pri-

Dana 19. VIII. 1991. godine podmetnuta je bomba u Židovskoj općini u Zagrebu i na židovskom groblju na Mirogoju. Nakon toga događaja došlo je do iniciranja solidarnosti s pripadnicima židovske manjine. Židovska zajednica je tada primila široku podršku javnosti, izraze ogorčenosti i sućuti, pomoć od ostalih vjerskih zajednica, političkih stranaka, skupštine grada Zagreba i Vlade Republike Hrvatske.¹¹

Kao što vidimo, nepotpuno definirana manjinska politika urodila je ili modelom korekcije državnih akcija kao rezultata prosvjeda židovske zajednice, ili naknadnom intervencijom državnih organa i istovremeno iskazivanjem volje za suradnjom. Tako su se odnosi židovske zajednice i države definirali i “u hodu”. Pozitivan stav prema razvoju Hrvatske židovskoj je zajednici stvorio kredibilitet koji, s druge strane, omogućava i upućivanje kritika. Ništa manje nije važna ni činjenica da je snažna i javna podrška židovske zajednice političkoj nezavisnosti Hrvatske rezultirala njenom uvažavanju i priznanju na način koji nije poznat otprije, pa ni u kontekstu hrvatske socijalne historije. Hrvatska je postala, vjerojatno jedina zemlja u Europi, definirana u Ustavu i kao “država Židova”.¹²

---

sutne na većim konferencijama, proslavama i komemoracijama židovske zajednice. Službeni predstavnici vlasti ograđivali su se od antisemitizma. Tako je predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman 13. I. 1992. poslao pismo predsjedniku Svjetskog židovskog kongresa Bronfmanu u kojem se ograđuje od antisemitizma.

¹¹ Nakon eksplozije, Židovska je općina dobila pod izuzetno povoljnim uvjetima kredit od Republike Hrvatske za popravak zgrade u Palmotićevoj ulici.

¹² U uvodu hrvatskog Ustava Republika Hrvatska je definirana kao “... nacionalna država Hrvata i pripadnika drugih nacija i manjina koji su njeni državljani: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Mađara, Židova i drugih”.

LITERATURA

DESPOT, Miroslava (1979). *Industrija i trgovina građanske Hrvatske 1873 -1880*. Zagreb: JAZU.

DOMINI, Mirjana (1992). "Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u RH", *Bilten (Židovske općine Zagreb)*, Zagreb, br. 23: 10.

ELAZAR, Daniel J., Harriet Pass FRIEDENREICH, Baruch HAZZAN (1982). *The Balkan Jewish Communities*. Jerusalem: Center for Jewish Community.

EVENTOV, Jakir (1971). *Istorija Jevreja Jugoslavije: od davnine do kraja 19. vijeka*. Tel Aviv: Hithadut Olej Jugoslavija (sažetak na srpskohrvatskom, str. 370-398).

FRIEDENREICH, Harriet Pass (1973). *Belgrade, Zagreb, Sarajevo: A Study of Jewish Communities in Yugoslavia before World War II*. Doctoral Thesis. Columbia University.

GROSS, Mirijana (1985). *Počeci moderne Hrvatske*. Zagreb: Globus.

HERŠAK, Emil (1991). "Različiti sociohistorijski tipovi etničnosti", *Migracijske teme*, Zagreb, 7(3-4): 335-363.

KRAJEWSKI, Stanislaw (1987). "Jewish Identity in a Non-Jewish World", *Christian Jewish Relations*, 20(3): 3-21.

PERIĆ, Marko (1974-1975). "Posebno demografsko istraživanje jevrejske zajednice u Jugoslaviji", *Stanovništvo*, Beograd, 12-13(3-4, 1-2): 169-184.

Popis stanovništva 1991 (1992). Zagreb: Republika Hrvatska, Republički zavod za statistiku.

Ustav Republike Hrvatske (1991). Zagreb: Narodne novine.

VAJS, Albert (1954). "Jevreji u novoj Jugoslaviji", *Jevrejski almanah*, Beograd, str. 5-47.

ZLATKOVIĆ WINTER, Jelena (1987). "Dijaspora i Židovi na području Jugoslavije", *Migracijske teme*, Zagreb, 3(2): 161-175.

JEWS IN CROATIA: MIGRATION, ETHNO-SOCIAL TRAITS, STATUS AND RELATIONS WITH THE GENERAL COMMUNITY

SUMMARY

The paper analyses the ethno-social traits of Jews in Croatia explaining them through Jewish migrations and history in order to provide an explanation for the specific Jewish status as a minority in the new Croatian state. After the Jewish community has attained a position in which it can actively participate in the public life of the Croatian Republic, the form of co-operation between government authorities and the Jewish community as well as conflicts and possible anti-Semitism between authorities and with general communities were analysed. One of the conclusion which was advanced is that a still not defined minority policy produced a model in which corrective state measures were undertaken either as a result of protest on the part of the Jewish community, either by after-the-fact actions of the state, or by simultaneous expressions of a will to co-operation.